

Viktorija
Daujotytė

laisvojo
mąstymo
properšos

Laisvas mąstymas – lyg visą laiką dūžianti sąmonė, aktyvus fonas, į kurį kas nors įsirašo, persirašo, persikeičia. Nieko būtino, privalomo.

Įgimta ir priprasta būti mąstymo situacijose, skendėti kažko prisodrintame sąmonės vandeny. Neturint tikslų, uždavinių, tik fiksuojant, kas pasirodo, iškyla tarpuose tarp darbų, įsipareigojimų. Universiteto auditorijos mąstymo foną intensyvino, aktyvino, vis likdavo, prie ko sustoti, prie ko grįžti. Susidarė įpročių, ypač ryto valandų, suvesti vienin, kas atsidengė, pasirodė skaitant, kalbantis, tylint, einant (į kalną keliuku kaime prie Šventosios, per Vilniaus širdies liniją, kertant ją nuo Kalnų parko stotelės, nuo Katedros pasisukant į universitetą), šiaip vaikstant. Važiuojant troleibusu – lėtas, saugus važiavimas, lyg kadaise arkliu minkštu miško keliuku. Prisimenant ką, daugiausia iš gimtosios Žemaitijos, dažnai lyg dvigubai: iš savo patirties, iš kitų, iš literatūros. Kad ir iš Vlodo Šimkaus: „O čia kaip buvo viskas, taip ir lieka: / Prie namo eglė, vakarai ir lietūs.“

2012 metų liepos 20 dienos rytas – lietus, vis dar lietus.

Dviguba, kartais gal ir keliaguba, – tuo ir ne tuo, apie tai, bet ne tik.

Nuostaba – iš lietuvių literatūros. Iš žmonių, iš *sielovaizdžių*.

Išskaidytų objektų knyga. Punktyriška.

Fragmento džiaugsmas. Sakinio džiaugsmas. Išlaikyti mintį jos pačios ribose ir kalbos apribuose.

Rizkuoti – tokių tekstų apsauga menka.

Ilgai neradau pagrindinio pavadinimo žodžio. Laisvojo mąstymo zonos? Laukas? Plyšiai? Įtrūkiai? Properšos?

Humanistikoje mintis laisvai pereina į metaforą.

Bet tik tikrumu, ne visada pasiekiamu.

Viktorija Daujotytė

Viktorija Daujotytė

laisvojo
mąstymo
progrėsos

VILNIUS 2012

Turinys

11 Beveik nepastebimai

- 19 Įsibuvimas
- 19 Akmenų vainikas
- 21 Vietos erdvėje praradimas
- 21 Prousto atgarsis, arba kūrybingos sąmonės dėsnis,
patirtas ir Milošo
- 23 Romanas ir esė
- 23 Sąmonė ar siela?
- 25 Kalba ir kūrybingumas
- 26 Takas iš pasakos
- 27 *Lietuviškasis galvojimas*; papildinėjimai
po Arvydo Šliogerio paskaitos
- 28 Čiurlionis lietuviškajam galvojimui
- 31 Nepaaiškinama
- 31 Ant ko laikosi pasaulis?
- 32 Laužas
- 33 Dar dėl aš
- 34 Dar: tikrovė ir lyrika
- 35 Jutiminė tikrėnybė žodžiuose
- 36 Tautosaka
- 36 Ir kolektyvinė atmintis iš atskiros
- 37 Branduolinės reakcijos
- 38 Atminties laikai ir laukai
- 39 Potraukis, patraukimas
- 39 Pakeliui į tiesą, tiesos linkui
- 40 Nekalbinė sintaksė
- 42 „Vaiko sielą turi, vandenie...“

- 43 Savaiminės Algimanto Kunčiaus kompozicijos
44 Negyvenamas gyvenimas
46 Gydytoja, kuri klausosi danties
47 Netikėtai – apie Antoną Čechovą
48 Kodėl traukia užsirašyti
49 Nebūti, nelikti vienišam
49 „Yra istorija ir yra kitų dalykų...“
50 Didžioji mįslė
51 Pieva, vadinama *Lanka*; takas iki Česlavo Milošo,
paskui iki Justino Marcinkevičiaus
52 Pirminis tekstas: pievų pavadinimai
55 Papildomas intelektualinis interesas
58 Dar: *laukas*, kalbos laukas, literatūros laukas
60 Daiktas; reikšmė, jos pamatymas, naikinimas ir nykimas
61 Laikas yra juntamas
63 Blogis ir iš klastingo kalbos vartojimo
65 Apie nuolankumą ir ašarą
66 Ritmas: lemiantis
67 Ką pastebėjo Vytautas Kubilius
68 Apie suskliaudimus ir atskliaudimus
69 Sielovaizdis ir sieložaidis
70 Kalba sąmonėje
71 Tik tirti ar ir patirti
72 Sodybos kalba
75 Apie *įrankius* ir metodologinius „įrankius“
77 Literatūros istorijos yra dirbtinės
77 Kaip rasti teisingą požiūrį
78 Martinas Heideggeris; apie poetinę kalbą, poetinį kalbėjimą
81 Paskutinis Salomėjos Nėries pavasaris
82 Vilniaus lankymas
84 Iš Salomėjos Nėries – dar trupinys
85 Clarissos Pinkolos Estės „Bėgančios su vilkais“
ir Salomėjos Nėries „Savęs aš gailiuos“
87 Ką pirštu ant žemės rašė Jėzus?
88 Likimas

- 90 Verbalinis chamizmas
91 Henrikas Čigriejus: „Kai pasakoja, tai gal ir žino“
93 Jono Aisčio estetika: gražumas iš to,
kas savaime nėra gražu
95 Ar bemaštome apie lyriką?
95 Tikėjimo universalija
98 Rašymas, kuris vadinamas literatūra
100 Vėl Vaižgantas
102 Asmenybė: jei šaknys kelia
104 Poetų yra daugiau; bet ir mažiau
104 Apie Ramutę Skučaitę
106 Kūrybinga sąmonė – prisimenanti
109 Balos prie Lūksto; Žemaitės „Sutkų“ pradžia
111 Yra, kas gali būti suvokta; bet ar tik
113 Kalbos būtis ir kalbos mirtis
117 Matyti, norėti matyti, nenorėti
119 Apie ratą; apie hermeneutinį ratą
120 Ar įmanoma – be teorijos
123 Dar – prie Justino Marcinkevičiaus „Gyvenimo“
124 Apie ginčą, kurio atgarsiai tebėra gyvi
125 Apie blogį, nuodėmę
125 „Unde malum?“
127 „Neminėkit bloguoju...“
127 Tragiška suvokti
128 Kitos erdvės problema
130 Dar – kita erdvė
130 Žemaitė prie Čiurlionio paveikslo
133 Sąskambiai
134 Ramunėlė ir *kita erdvė*
136 Nuo Čiurlionio į Marcinkevičių
137 Ši sodyba, šis miestas
139 Apie perspektyvą
141 Kalbinės inspiracijos
143 Tamsiųjų galių išsilaisvinimo laikotarpiai
144 Klausimai

- 145 Apie Žalgirį ir mažą peliuką
- 146 Kaip suderinti peliuko ir žmogaus perspektyvas?
- 147 Kaip yra atsakęs Maironis?
- 148 Istorija ir iš paveikslų
- 149 Menas – priartėti prie daiktų
- 150 Ginčas
- 151 Vladimiro Toporovo įspūdis
- 154 Pabaiga
- 154 Humanistika bendruosiuose mokslo horizontuose
- 155 Kalbos tuštėjimas
- 156 Skaityti, pagauti mintį, suklusti
- 158 Citatos – amžinosios *cikados*
- 162 Lazdynų Pelėda apie Tadą Blindą
- 165 „Idėjos, jei didžios...“
- 167 Vanda Zaborskaitė apie krikščioniškąjį liberalizmą
- 169 Literatūros antropologija
- 170 Apie humanistiką
- 171 Apie autoritetą
- 174 Tekstai autoritetai
- 175 Apie žmonių ryšį: lieka, kas išsaugoma
- 177 Bendrėjantis humanistinis tekstas

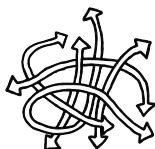
- 179 Poeto likimas
- 182 Didžiosios Maironio personifikacijos
- 184 *Genius loci*: nuo Gedimino kalno ir nuo Birutės kalno
- 188 „Anykščių šilelio“ įstabioji galia
- 191 Maironis tarp lietuvių poezijos kraštinių
- 192 Modernieji romantikai ir Maironis
- 193 Apie Maironio „Jaunąją Lietuvą“ – po šimto metų
- 194 „Jaunoji Lietuva“ ir Šatrijos Ragana
- 195 „Jaunosios Lietuvos“ pasaulėvaizdis
- 198 Kaunas „Jaunojoje Lietuvoje“

- 199 Grįžimo efektas
- 200 Apie vieną Maironio leidimą
- 203 Skaitant Dmitrijų Merežkovskį
- 205 1932-ieji: paskutinė vasara, *vakaras*
- 206 Iš nepasakomo
- 208 Bendrakeleiviai ir tarpininkai
- 211 Baltrušaitis – greta Čiurlionio
- 213 Degantis medis – metafora, mitas?
- 216 Perimta
- 218 Moralinė teisė rašyti
- 219 Kūrybos argumentai
- 221 Laiminga kalba
- 221 Įstrigęs
- 223 Iš kur šviesa?
- 223 Sąmoningumas istorijai
- 231 Iš Romualdo Granausko: galbūt – literatūros teorijoms
- 235 Petro Cvirkos priminimas
- 238 Vladas Šimkus: iš atminties
- 240 Vlado Šimkaus *gailestis*
- 241 Atsakymas į prasmės klausimą
- 242 Kas buvo (yra) Bronius Radzevičius?
- 243 Dar iš Broniaus Radzevičiaus:
ar prigimties kodas yra tik vietinis?
- 245 Rašymo paslaptis
- 246 Buvimas tradicijoje
- 247 Tikrovė; labai daug tikrovės
- 251 Pavojus, kurio sunku išvengti
- 252 Laiko ribos
- 253 Gebėjimas *jausti-liesti*
- 254 Ontologinis gervių motyvas
- 261 Gervės ir prasmės ratas
- 262 Apie Arvydo Šliogerio bulvę
- 263 Dar apie bulvę
- 264 Susitikti su Čiurlioniu
- 265 Poetas Platono valstybėje

266	Tamsos estetika
268	Vanda Juknaitė tikrumo akivaizdoje
269	Giedros Radvilavičiūtės <i>privalomi tekstai</i>
271	Apie stiliaus ir <i>pajautų</i> ryšį
272	Danutės Kalinauskaitės mąstomasis vienis
272	Metafora: kai kalbos tikrovė tikresnė
274	Greičiau nenoras negu noras
275	Stilius iš daiktų, daiktų stilius
275	Kelias buvo, nes buvo pamatytas
277	Rašymas
278	Stiliaus taupumas: gyvenimo fragmentai
280	Stilius, kas pritraukia
285	Atnaujinimo galimybė
287	„...štai ir visas gyvenimo menas“
290	Apie Majos šydą Donaldso Kajoko poezijoje
292	Pasitikėjimas lyrika

293	Žemaitiškieji sielovaizdžiai: Regina Maciūtė
299	<i>Asmenvardžių rodyklė</i>

Beveik nepastebimai

Mąstymas, jo beveik nepastebima tėkmė, kaip ir buvimo, ir staiga pertrūkis, įtrūkis, įplyšis. Prasiveria, pasirodo. Lyg koks staigus paaiškėjimas, kad *yra* (ar bent gali būti) *tikriausiai taip*, kad galima taip pasakyti. *Debesuota, su pragiedruliais* – laukiama orų prognozė vasarą. Ypač Juozo Tumo-Vaižganto krašte – „Pragiedrulių“. Kai nuolat saulėta, saulės niekas nebemato. Saulė, pasirodanti, nušvintanti pro debesis, yra labiausiai. Gražios debesų properšos, šviesos progumėlės miške. Neužšalusi vieta, tarpas, plyšys. Širdperša, kai netenki ramumo, kai širdis lyg sutrūkinėjusi, kai *peršti*. Ir *properša* iš įskilimo, prasivėrimo.

Minties ar sielos pragiedruliai, plyšiai, įplyšiai susiję ne su mąstymo formulėmis ar formuluotėmis, o su mąšliomis būsenomis, kažko paaiškėjimais, pereinančiais kūnu (kartais lyg kokia *širdperša*) ir atsiliepančiais kalba.

Ir apie tamsą, ir apie blogį, kuris (kaip galimybė prasiveržti, pasirodyti) tūno kiekviename mūsų, pasakyti galima tik iš šviesos. Kai esi tamsoje, tamsiai, – ne. Tamsoje nematyti. Nei tamsos iš tamsos, nei blogio iš blogio nematyti.

Mąstymas ar galvojimas, kaip dabar sako Arvydas Šliogeris: *lietuviškasis galvojimas*. Neatskiriamai: galbūt *galvojimas* specialesnis, atskiresnis, *mąstymas* labiau susijęs su būsenomis. Mąšli būseną, kai mintys pinasi lyg savaime, kai kas nors paaiškėja, pasirodo – lyg ir be galvojimo pastangų. Beveik nepastebimai. Nesiekei, neieškojai, o lyg ir priėjai.

Šviesos progumėlė sąmonėje – dar pradžių pradžioj, bet nuo jau atsimenamos akimirkos, kai ankstyvą pavasarį kalbinau ką tik pražydusią mažą margaspalvę, nežinojau, kaip kitaip man džiaugtis, kaip džiaugtis vienai, nesikreipiant, nelaukiant, kad kas nors atsakys. Gal pati gegužės pradžia, rytą takiuku per miškelį, vadinamą *Ričkaus arklininku*, bėgau į mokyklą; ji buvo taip arti namų, kad tas bėgimas-ėjimas buvo tikras džiaugsmas. Per senąją Šliogerių žemę, pro daržą, palei klevus, per pelkę su senais gluosniais, kadaise nužymėjusiais atsidalijusius brolius; pamestos pereiti lentos senos, suskilusios, pažaliavusios. Stabteliu prie ąžuolo, didelio, aukštai išskėstomis šakomis, aplinkui jį sniegas ką tik aptirpęs, nušildytas atspindžių nuo storos pilkos žievės, tarp pašiurpusių, pilkšvų stagarų pamačiau, kaip pražysta pavasaris. Iš nuostabos pritūpiau, paglosčiau, *ak tu, gražioji*, pasakiau. Ir ji man atsakė – *bėk, bėk, nes pavėluosi, palauksiu, kol grįši...* Neužmiršau to visą gyvenimą, suvokiau, kad tada ir taip pabudo mano sąmonė, geisdama matyti, girdėti, liesti, kalbinti. Kad taip įėjau į buvimą, pasirodžiusį minkštu, palankiu atsiliepimu, prasitęsimu. Pabusti dar nežinant, kad pabudai. Ir visą gyvenimą branginti prabudimo akimirkas, justti jas. Atpažinti tekstų kūnuose – ir daug gilesnes, sudėtingesnes, skaudesnes. Salomėjos Nėries karo laiko „Sapne“: „Šviesos baltam rate / šią naktį aš regėjau / tave sugrįžtantį namo.“ Baltas šviesos ratas, sugrįžimas namo. Minties tvinksnis – toks pat aiškus, girdimas kaip kraujo.

Patirties *pragumos*; *laisvojo mąstymo zonos*. *Teritorijos, erdvės. Properšos*. O gal tik plyšiai, praplyšta tamsus audeklas, matai, galvoji lengvai, taip lengvai, lyg ir negalvotum, nieko nesiectum, nenorėtum jokio rezultato, nes jo ir nenumanai. Esi pačiame matymemąstyme, pačiame prabudime. Gal geriau čia būtų įnagininkas: esi matymu, pabudimu.

Gali būti, kad *laisvojo mąstymo* sąvoka kristalizavosi ir iš Sigito Gedos skaitymų, iš jo *gyvavaizdžių*; *kažkas* užkliudo sąmonę, palyti, įkrinta lyg sėkla į papurentą žemę, pradeda leisti šaknis, *vaizdytis*.

Kristalizacija – džiaugsmas, kad šią metaforą-sąvoką „Gimtosios Europos“ (2011) „Ižango“ vartojo ir Česlavas Milošas: „Kristalizacija vyksta kažkur giliai, ir ją suvokiame daug vėliau, jau kaip brandų ketinimą.“ Niekas, kas esmingiau paliečia, užkabina ar sukabina, nėra suvokiama iš karto.

Laisvasis mąstymas ir iš to, kas likdavosi rašant knygas pagal kokią nors, jei tik ir pačios sau užsiduotą programą (monografija apie rašytoją, kritikos istorija, lyrikos teorija, vadovėlis...). Neprograminė knyga, knyga iš esminių *liekanų* – apie Salomėją Nėrį, *fragmento poetikos* bandymai; juose gal daugiau išėjimų-patekimų į *laisvojo mąstymo zonas*. Mažųjų formų trauka, pirminių kristalizacijų. Minties (ar sielos pragiedrulių, properšų). Eilėraštis, jo analizė, bet juk ir tai, kas iki eilėraščio ir jau už jo.

„Jau kelinti metai labai rūpi zona „iki eilėraščio“ ir zona „už eilėraščio“. Tai nėra proza. Tai užrašai, kuriuose galima ieškoti prozos ir poezijos. Kaip ir gyvenimo.“ Taip 1998 m. vasarą Sigitas Geda parašė pratarėjų knygai „Žydintys lubinai piliakalnių fone: septynių vasarų dienoraščiai (1992–1998)“ (1999). Nėra nei to, nei to, bet gali būti to ir to (bent pradmenų, užuomazgų), o labiausiai – *gyvenimo*, to, kas sunkiausiai pasiekama. Atrodo, kad visų ir visiems, bet ne – tik *gyvenantiems*, tik turintiems gyvenimo jutimą – suvokimą; suvokimą, kad *suvoki*, kaip visa yra su tavim ir kitais. Kaip susiję, susaistyta, kaip kartais tamsu ir nieko nematai, o nušvinta, *nusigiedrija*, ir visa tau sugražinama. Tas *nusigiedrija* iš Boriso Pasternako, iš labai seniai, kai rašiau apie Jurgį Baltrušaitį ir daug skaičiau rusų poezijos, ypač *sidabro amžiaus*. Aną Achmatovą – ir kaip dramatinio likimo atliepinius, sąsajas – su Aleksandru Bloku ir Borisu Pasternaku.

Lyg patikrinimas – *nusigiedrys*, bus ta minutė, *kai nusigiedrija*. Tik nedaugink blogio, tamsos, pykčio – iškentėk, elkis atsargiai. Šviesa iš atsargumo; tik didelio intensyvumo sąmonės – ir iš rizikos, kitiems neprieinamos ir nepakeliamos. Sąmonės akiplotis – iš to laiko; siela, pats sąmonės branduolys, bet neišskirstomas vienis;

Ir apie tamsą, ir apie blogį, kuris (kaip galimybė prasiveržti, pasirodyti) tūno kiekviename mūsų, pasakyti galima tik iš šviesos. Kai esi tamsoje, tamsiai, – ne. Tamsoje nematyti. Nei tamsos iš tamsos, nei blogio iš blogio nematyti.

Laisvasis mąstymas neturi pertrūkio, sąmonė niekad neišeina atostogų [...].

Mokyti humanistikos, vadinasi, lavinti jauno žmogaus laisvąjį mąstymą, apimančią savistabą, saviraišką, savimone, savianalizę, savirefleksiją, savikritiką, savipratą, savivertę, savikūrą...

[...] labiau esu linkusi į sąmonės apibendrinimą, jos gelmėje palikdama sielą, sąžinę. Vėlgi ne atskirai, o vieną kitoje, per kitą. Ir kažkodėl labiau viršuje, bet ne dėl hierarchijos, – protą.

Juk nėra visos tiesos, kuri žmogui būtų prieinama, su kuria kam nors būtų pasisekę susitikti; tik tiesos iliuzijos. Tad nėra ir pusės tiesos.

Skaitymas – sąmonės įžengimas į gyvenimą, kuris gali tapti gyvenamu. Bet ir netapti. Tik liūdnošs šypsenos pėdsakas – neįvyko, nepasisekė.

Išmintingo santykio su savim ir kitais rodiklis – išgyventi vienvėdį, vienišumo būsenas kaip neišvengiamybę ir būtinybę. Bet nelikti vienišystėje. Neleisti vienišumo vandeniui pakilti virš galvos.

Sujudinta atmintis sujudina vaizduotę. Atsimenama ne tik iš buvusio, bet ir iš būsimo laiko. Kad tik būtų *takas*.

Nebūnančiam pasaulio nėra. Bet būnantis iš pasaulio neišskiriamas, ir tai tikriausiai reiškia ką kita negu neatskiriamas.

Ką reiškia klausimas *kas aš esu*? Nieko; tik kad esu; nebūdamas neklausčiau.

Arčiausia pasaulio ir jo daiktų žmogaus dvasia esti metaforose.

Viktorija Daujotytė-Pakerienė (g. 1945 m.) – habilituota humanitarinių mokslų daktarė, profesorė, Lietuvos mokslų akademijos tikroji narė, literatūros tyrinėtoja, daugybės monografijų, studijų bei straipsnių autorė.

Pro kokius plyšius, pro kokias ertmes ir properšas mums nušvinta netikėtas suvokimas, tiesos apsimetimas, pojūtis? Eilėraščio eilutė, prozos metafora, prisiminimų nuotrumpa, paveiklo spalvos ir balso lūžtelėjimas, vėjo šuoras, lietaus lašai, virpanti laužo ugnis – viskas gali tapti tuo tašku, kai žmogus peržengia jam likimo ar dievų nubrėžtas erdves, peržengia savo asmeninę istoriją ir pajunta Istoriją. O kartais ir tampa ja.

„Laisvojo mąstymo properšos“ – knyga apie anapusiųs blyksnius, tiesos suvokimą kasdienybėje. Čia dažna smiltelė, padedanti nušvisti suvokimui, – iš literatūros tekstų, bet šios knygos niekaip negali pavadinti literatūros studija. Tai – tiesiog ilga, rami ir šviesi meditacija.

Kaip papasakoti tai, kas iš esmės nepapasakojama? Kaip aprašyti tai, kas neaprašoma? Kaip parodyti savo įžvelgtus ženklus kitiems – galbūt jau pasirengusiems juos pamatyti. Nėra nei formulių, nei receptų, nėra būdų išmokyti pastebėti šviesos žybtelėjimus kasdienybės pilkumoje. Nebent – žiūrėti ir stengtis pamatyti, klausytis ir girdėti. „Laisvojo mąstymo properšos“ padės įsiklausyti ir įžvelgti.

